

İlyā V. Zaytsev, Kırımская İstoriografiçeskaya Traditsiya XV-XIX Vekov, Vostoçnaya Literatura, Moskva 2009, 304 sayfa, ISBN: 978-5-02-36419-6.

Serkan ACAR^{***}

Klasik Osmanlı bakış açısına göre, Kırım Hanlığı Osmanlı Devleti'nin sıradan bir eyaleti idi. Bu yaklaşım inkâr edilemeyecek tarihî bir vakıdır zira İstanbul'dan Kırım'a gönderilen Türk-Tatar hanlarına, Devlet-i Âli güya ihsan-ı şahanede bulunup "sadaka" veriyordu. Mamafih Karadeniz'in kuzeyinden bakıldığında durum hiç de Osmanlı elitlerinin tasavvur ettiği gibi değildi. Nitekim Osmanlı Devleti'nin tüm engellemelerine ve yıkıcı faaliyetlerine rağmen Kırım Hanlığı özellikle XV. ve XVI. yüzyıllarda Deşt-i Kıpçak ile Doğu Avrupa'nın en güç-

lü siyasi teşekküllerinden biri olarak tebarüz etmiş ve Rusya'dan vergi alıp Altın Orda Devleti'nin diğer halefleri üzerinde hâkimiyet kurmayı başarmıştı. Kırım algısıyla alakalı Türk tarih yazımındaki bu marazî durum şüphesiz yüksek perdeden konuşan Osmanlı zadedânının mütekebbir tavırlarından kaynaklanıyordu. XXI. yüzyılın sözde akıl hocaları ile kerametleri kendilerinden menkul ulemanın çıkmazı ise sadece Osmanlı arşiv belgelerini ya da eserlerini kullanmaları daha doğrusu kullanabilmeleri ile ilgilidir. Hâl böyle iken Türkiye'de Kırım Hanlığı tarihine ilişkin orijinal eserlerin çıkmamasına şaşırılmamak gerekir. Ne de olsa bizim yerimize bu işleri yapan ecnebi müverrihler mevcuttur.

Türk tarihçiliğinin hararetle ihtiyaç duyduğu bir çalışma Moskova Şarhiyat Enstitüsü müntesiplerinden İlyā V. Zaytsev tarafından Rusça neşredildi. "XV-XIX. Yüzyıllarda Kırım Historiyografi Geleneği: Elyazmaları, Metinler, Kaynaklar" başlıklı bu eserin münderecatı şöyledir:

^{***} Araş. Gör. Dr. Serkan Acar, Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Genel Türk Tarihi Anabilim Dalı, serkanacar1980@yahoo.com

Önsöz (s. 5)

Kırım Hanlığı'nda Yazılı Kültür (s. 15)

* Bürokratik Gelenek (s. 18)

* Hanlık Kütüphanesi (s. 22)

* İslamî Kitabîyat (s. 36)

Günümüze Ulaşan Eserler (s. 63)

* Tarih-i Sahib Giray Han (s. 69)

* Tevarih-i Deşt-i Kıpçak (s. 83)

* Es Seb'üs Seyyar fi Ahbâr-ı Mülûki't-Tatar (s. 97)

* Tarih-i Hanan-Tarih-i İslam Giray, Tarih-i Mehmed Giray, Tarih-i Said Giray ve Birbirleriyle Münasebetleri (s. 127)

* Anonim Tarih (s. 135)

* İbrahim Efendi b. Ali Efendi Kefevî, Tevarih-i Tatar Han ve Dağıstan ve Mosku ve Deşt-i Kıpçak Ülkelerinin. Derleme mi Taklit mi? (s. 157)

* Mehmed Necati, Tarihü'l Kırım (s. 165)

* Anonim Kırım Tarihi (s. 175)

* Osmanlı Tarihleri (s. 178)

* Tevarih-i Kırım Hanan (s. 187)

* Beg Sülalelerinin Nesebi (s. 206)

* Tarihî Destanlar (s. 212)

Günümüze Ulaşmayan Eserler (s. 216)

Sonuç (s. 237)

Ek-Müverrihlerin Eserlerinin Mukayesesi (s. 240)

Bibliyografya (S. 241)

Kısaltmalar Listesi (s. 273)

Zikredilen Eserlerin Fihristi (s. 275)

İndeks (s. 280)

Medrese ve Mescit İsimleri (s. 302)

İçindekiler (s. 303)

Muhteviyatından da anlaşılacağı üzere Kırım tarihinin Arapça ve Farsça ile harmanlanmış Osmanlıca kaynaklarını irdeleyen bu kitap Rusya, Türkiye, Fransa, Ukrayna, Mısır, İran ve daha başka Avrupa memleketlerinde muhafaza edilen, arşiv belgesi niteliğine sahip elyazmaları üzerine inşa olunmuştur. Önsözü müteakip birinci bölümde hanlık kaleminin işleyişi, kâtipler, Bahçesaray'daki kütüphane ve Türk-İslam geleneğinde kitap yazımına temas edilmiştir. Bu arada vaktiyle Altın Orda hanlarına ait Uygurca ve Moğolca yazmaların da bulunduğu iddia edilen hanlık kütüphanesinin

akıbeti tam olarak bilinmese de bunların bir kısmının Kırım Hanlığı'nın işgali sırasında o zamanki payitaht St. Petersburg'a kaçırıldığı aşikârdır. Nitekim bugün St. Petersburg Şarkiyat Enstitüsü'nde aralarında Kırım tarihlerinin yanı sıra Tatarca kaleme alınmış Kur'an-ı Kerim mealleri ile Kısas-ı Enbiyaların da bulunduğu yüzlerce yazma eser mevcuttur. Şayet bu yazmalar Kırım'ın istilası sırasında götürülmedi ise nereden alındı? Bunun dışında işgal sırasında ya da evvelinde birtakım yazmaların kaybolduğu da tahmin edilmektedir.

Kitabın esasını ve telif amacını oluşturan ikinci bölümde ise mevcut Kırım tarihleri müstakil olarak incelenmiştir. Ayrıca bahis mevzu eserlerin nüshalarının nerede buldukları, içerikleri ve eserlerden kesitler sunulmuştur. Yurdumuzda bir kısmı Latin harflerine aktarılmış olan bu yazmaların maalesef tenkitli metin neşirleri yapılmamıştır. Mesela "Tarih-i Sahib Giray Han" adlı eserin tüm nüshalarını karşılaştırılarak yeniden yayımlamak elzemdir. Abdullah ibn Rıdvan'ın "Tevarih-i Deşt-i Kıpçak" nam eseri ise 2012 yılında Prof. Dr. Mehmet Akif Erdoğan tarafından Latin harflerine aktararak neşredilmiştir. (Abdullah ibn Rıdvan, Tevarih-i Deşt-i Kıpçak'an Hittâ-i Kırım veya Tevarih-i Tatar Hanan-ı Kadim ve Ahvâl-i Deşt-i Kıpçak, Haz. M. Akif Erdoğan-Selçuk Uysal, Ege Üniversitesi Yayınları, İzmir 2012).

Tüm Kırım tarihlerinin en geniş kapsamlısı ve en değerlisi şüphesiz Seyyid Mehmed Rıza tarafından kaleme alınan "Es Seb'üs Seyyar fi Ahbâr-ı Mülûki't-Tatar" adlı eserdir. Türkiye, Rusya ve Mısır'da pek çok nüshası bulunan bu mufassal yazmanın edisyon kritiği ve izahlı neşri "Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü"nde doktora yapan Arş. Gör. Yavuz Söylemez tarafından hazırlanmaktadır. Prof. Dr. Turan Gökçe'nin danışmanlığında yürütülen çalışmanın kısa bir süre içerisinde tamamlanması umulmaktadır.

Altı Kırım hanının icra-yı saltanatı ile bir veliaht sultanın faaliyetleri üzerine inşa olunan eser, bahis mevzu kurgusundan mülhem "Es Seb'üs Seyyar" (Yedi Yıldız) tesmiye olunmuştur. Nitekim bu dönemde Osmanlı kültür dairesindeki kalem ehli astrolojiye ilgi duyuyor ve gök cisimleriyle meşgul olmayı entelektüel bir uğraş addediyordu. Hülâsa eserin başlığındaki "Es Seb'üs Seyyar"dan kasıt Ülker Yıldızı (Arapçası: Süreyya, Farsçası: Pervin, Latincesi: Pleiades, Rusçası: Pleyadı, Çincesi: Mao) idi. Bu yıldız takımı dünyaya olan yakınlığı ve ihtişamlı görüntüsünden ötürü birçok milletin mitolojisine konu olduğu gibi bir motif olarak hem şark hem de garp edebiyatında sıklıkla kullanılmıştır. Örneğin XVI. yüzyılda Fransa'da yedi şairden oluşan bir şair topluluğunun adı da "La Pléiade" idi. Yedi yıldızdan müteşekkil Ülker Yıldız Takımı'nın çıplak gözle ancak altı tanesi görülebilmekte, teleskopla bakıldığında ise yedincisi de gözlemlenebilmektedir. Bize göre buradaki altı yıldız altı Kırım hanını teleskopla gözlemlenen yedincisi ise hiçbir zaman cülus edemeyen veliaht sultanı imlemektedir. Yerin haberinin gökten geldiğine ilişkin inancın hâlâ kaybolmadığı dönemlerde astro-

loji hakkında muazzam bilgisi olduğu anlaşılan Seyyid Mehmed Rıza'nın ince zevkli kimselere münhasır bu alegorik başlığı sembolizmin kutbu olsa gerektir. Şimdiye kadar kimse söz konusu ismi izah çabasına girişmemiştir fakat tanıtımını yaptığımız bu eserde Prof. Dr. İlyas V. Zaytsev "Es Seb'üs Seyyar" adının bir sembolizmden kaynaklandığını söylemekle yetinmiştir (s. 105).

Eserin son bölümünde günümüze ulaşmayan bazı yazmalar hakkında kısa bilgiler sunulmuş, ek kısmında ise "Es Seb'üs Seyyar"ın kaynakları tablo halinde gösterilmiştir. Velhasıl-ı kelam Zaytsev'in eseri Kırım Hanlığı'nın şark kaynaklarının toplu halde değerlendirildiği ve özgün bilgilerin sunulduğu kıymetli bir araştırmadır.